

સેવામંડળ પાત્રકા નં ૦ ૧

વિદ્યાર્થીજગતને સંદેશ

[લેખક:-મહર્ષિ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર]

પ્રકાશક:-
સેવામંડળ-સુરત.

જે પેસા.

સેવામંડળ તરફથી મળતું સાહિત્ય.

નામ.

૧	વિદ્યાર્થી જગતને સજ્જતાની કોપીરાઈ-સંગ્રહિત પૈસા.	૨
૨	લગ્નપત્રિકા.	૧
૩	શ્રમજીનારદ અને મધની સેવાવૃત્તિ.	૨
૪	કસોટી.	૧
૫	ભાવના.	૧
૬	જગતના યુવકોને.	૧
૭	આપણા તહેવારોની ઉત્પત્તિ.	૪
૮	આરોગ્ય સંબંધી સામાન્ય માહિતી	૨
૯	યુવકવર્ગ અને વિશ્વજીવિત્વ.	૨
૧૦	યુવાનો અને વ્યાયામ.	૨
૧૧	જીવનકલા.	૨
૧૨	ભારત સંતાનોનો નિત્યધર્મ.	૧
૧૩	સચ્ચિદાનંદના.	૩
૧૪	મુખી જીંદગીનો નકશો.	૨
૧૫	વિચારો અને જીવનમાં ઉતારો.	૨
૧૬	નાનો મુદ્રાલેખ.	૨
૧૭	બાળકોની ઉન્નતિ જરૂર ધ્યાનમાં રાખો.	૧
૧૮	શ્રી પત્રિકાઓ નંગ ૫	૬
૧૯	નમદ	૬

ઉપરનું સાહિત્ય મળવાનું ઠેકાણું:—

મંત્રીઓ, સેવામંડળ-સુરત.

૬૦ સોનીફળીઆ, સુરત.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૮૫૧ યર્ગીક

પુસ્તકનું નામ પિટાદીપ્તિ જાતને સંદેશ

વિષય મૃદુ

“ કર મલા હોગા મલા. ”

વિદ્યાર્થીજગતને સંદેશ

લેખક: રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

શ્રીમદભગવદ્ ગીતા
સંસ્કૃત
અનુવાદ

તમે મને અહીં આવવા આમંત્રણ આપ્યું તેથી મને ધણી આનંદ થયો છે. દૂર ઉભા રહી ઉપદેશ આપનારા ઉપદેશકની માફક નહિ પણ વિદ્યાર્થીઓમાં એક વિદ્યાર્થીની પેઠે બળવાનું—તેમની પાસેજ જગ્યા મેળવવાનું મને વધારે રહેલું લાગે છે. પરંતુ તેમાં પણ એક મુશ્કેલી તો છેજ. ઉપર ઉપરથી જોનારાઓ મને બૂલથી વૃદ્ધ ધારી લે છે. એટલે જ્યારે યુવકો મને નિમંત્રણ કરે છે ત્યારે પોતાની પાસે બોલાવતા નથી પણ મારે માટે દૂર પોસ્ટફોર્મ ઉપર જુદી બેઠક રાખે છે. આવા દુર્ભાગમાંથી બચવા સારી ધીરજ વસ્તીથી ને જગતના ધોંધાટથી દૂર મેં એક જગ્યા શોધી કાઢી અને મેં યુવકોને મારી પાસે આવવા માટે ત્યાં નોંતર્મા. આ પ્રમાણે તેમને નિમંત્રણ આપવામાં જેટલો મેં મારા લાભનો વિચાર કર્યો છે તેટલો તેમના લાભનો વિચાર નથી કર્યો. મને શું લાભ થયો તે હું તમને કહી સંભળાવીશ.

મનુષ્યનું અંતઃકરણ મોટે ભાગે અધિકારથી ઘેરાયલું રહે છે. વૃદ્ધ થતો જાય છે તેમ તેમ તેને એમ લાગે છે કે વયવૃદ્ધિમાં પણ કાંઈ ને કાંઈ ખાસ અભિમાન ધરવા જેવું છેજ; જો તે વૃદ્ધ મનુષ્યોનાજ સહવાસમાં રહેતો હોય તો તો એ વિશેષ લાગે છે પરંતુ જો તે વૃદ્ધ ગણુવામાં આવે છે તે ખરું જોતાં તો જીવનનો હાસ-ક્ષીણતા છે, એ મહત્વની બાબત ઉપર તેનું લક્ષ્ય હોતું નથી. જેનું અવિધ્ય દિવસે દિવસે ક્ષીણ થતું જાય છે તે જો પોતાના લોભા બ્રહ્મજનનું અભિમાન રાખે તો તેથી મને શું લાભ થયો ?

મનુષ્યને જે વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે કોઇ પણ પ્રકારનું અભિમાન રાખવાનું વાસ્તવિક કારણ હોત તો વિધાતા આ સંસારમાંથી તેમને પાછા ખેંચી લેવાનો ભાગ્યેજ આટલો બધો પ્રયત્ન કરત. કોઇ પણ મનુષ્ય એ રહેલાઇથી સમજી શકે છે કે વૃદ્ધિ માટે તો સનાતન આદેશ એજ છે કે તેમણે માર્ગ મોકલો રાખવો. ધાતા તરફથી તેમને માટે સનાતન પોકાર ચાલુ રહે છે કે “ રસ્તો મૂકી દો ” “ રસ્તો મૂકી દો. ”

વૃદ્ધિ કહેશે “અમારે અમારી ૬૦ વર્ષની જુની જગ્યા સા માટે છોડી દેવી જોઇએ ?” કારણ ? યુવાવસ્થાનો સુવરાજ આગળ આવે છે માટે આ જગતના સિંહાસન ઉપર પ્રભુ ફરી ફરી યુવાવસ્થાનોજ અભિષેક કરે છે.

શું એમાં કંઇ અર્થ નથી રહેલો ? અવશ્ય એમાં અર્થ સમાયેલો છે. પ્રભુની ઇચ્છા નથી કે એની સૃષ્ટિ ભૂતકાળથી જકડાઇને પાછળ પડી જાય. પૂર્ણ થયેલી (એક) રચનાના આધાર ઉપર શુદ્ધ શુદ્ધ સમયે નવી શક્તિઓ જે ફરી તાજાં કામ ન ઉપાડે, નવો આરંભ ન કરે તો અનતનું અનંત રૂપે પ્રગટ થવુંજ અટકી પડે. જે અનંત છે. અનાદિ છે તે અજર પણ છે. અને તેથીજ જેઓ વૃદ્ધ અને જીર્ણ છે તેઓ પરપોટાની માફક કુટીને નાશ પામે છે. પણ બાળસર્જના પ્રકાશમાં જેમ પ્રુષ્પકણીઓ ખીલી નીકળે તેમ યુવકો તો આ સંસારમાં ખીલી નીકળે છે. પ્રભુ પોતાની જાંસરીના મીઠા સરથી યુવકોનું આવ્હાન કરે છે, તેમને પ્રેરણા આપે છે, અને અમારે તેઓ એક સામટા પ્રયાસ કરે છે ત્યારે તેમનું સ્વાગત કરવા આ સંસારના દરવાજા પોતાની મેળે ઉઘડી જાય છે.

હું યુવકોમાં અને બાળકોમાં એટલા માટે બળી જાઉં છું—એસી જાઉં છું કે હું પણ પ્રભુના એ પોકારને—જાંસરીના એ મધુર સ્વરને—ભવશ્ચ કરી શકું.

મારા આવા અનુભવને પારણામે સૌથી ઉત્તમમાં ઉત્તમ લાભ મેં એ મેળવ્યો છે કે જેમ બીજા વૃદ્ધ પુરુષો કરે છે તેમ હું યુવકોને-યુવાવસ્થાને-તિરસ્કારની, ધિક્કારની દૃષ્ટિથી જોતો નથી, અને હું તેમની ભવિષ્યની આશાઓને ભૂતકળિના મારા ભવના સંસ્કારોના બોળથી કચરવા ઇચ્છતો નથી. હું તેમને કહી શકું છું, “કરો નહિ, શોધ કરો, અનુભવ કરો અને યુદ્ધિનો ઉપયોગ કરો.” જે તમે સત્યને સંપૂર્ણ જાણવા ઇચ્છતા હો અને તેને સંપૂર્ણ જોળખવા માટે તેનું પૃથક્કરણ કરવાની તમને જરૂર જણાતી હોય તો જહા-દુરીથી અને પ્રમાણિકતાથી તેમ કરો અને અધશ્રદ્ધાથી તેને માની ન લેતાં તેની સામે જ્યાં સુધી એ સત્ય તમને સંપૂર્ણ જીતી ન લે ત્યાં સુધી લડો. ગમે તેમ કરો પણ તમે આગળજ વધતા જાઓ.

પ્રભુની બંસરીના નાદનો, નિઃસીમ અગ્નિ પ્રદેશમાં વિચરવાની અને અપરિચિત સાથે સાદસ રમવાની તેની પ્રેરણાનો પ્રતિધ્વનિ મહાઈ હૃદય સાંભળે છે. અને ત્યારેજ મને સમજાય છે કે વૃદ્ધાવસ્થાને સ્વાભાવિક એવી આનાકાની અને ખચરદારી કરતાં યુવાવસ્થાની એકરકારી અને અનુભવની ખામી મનુષ્યને સત્યને માર્ગે જવામાં વિશેષ ઉપયોગી અને મદદરૂપ થઈ પડે છે. એનું કારણ એ છે કે અનુભવ-હીન વ્યક્તિમાં જે ઉત્કટતા હોય છે તે ઉત્કટતાને પરિણામે તેને સત્ય ફરી ફરી હમેશા નવા નવા રૂપમાં અને નવી નવી શક્તિઓ સાથે સ્વયં દેખા દે છે. અનુભવહીન વ્યક્તિની તીવ્રતા પર્વત જેવાં મહાન વિધોને પણ ગચ્છાડતી નથી. તેમાંથી પણ એ પોતાનો રસ્તો કાઢી લે છે અને અસંભવ વસ્તુને પણ મેળવી આવે છે.

જીવનનું રહસ્ય જાણવા સત્ય ઉપર ઉપરના મતિહીન સ્વાસ્થ્યમાં સહીસલામતીમાં-શોધવાથી મળી શકતું નથી, પરંતુ તે તો જહાજમાં જ્યાં જમનું સામ્રાજ્ય વ્યાપી રહેલું છે તે જ્યાં દુઃખના કારી મોળાંઓ ઉછળી રહ્યાં છે ત્યાં શોધ કરવાથીજ મળી શકે છે. સત્યને મેળવનાર યરાઓ તો તેને શિર સાટે ખરીદવા તૈયાર છે, સત્યની

શોધ અમશ્વિત આહુતિઓ લે છે. તેમનો વિશ્વાસ તેમાંથી અણુ માત્ર પશુ ઝોછો થતો નથી.

વાચાળ જ્ઞાવસ્થાનો કક જણાવી આજ કું તમને બાપણ સંભળાવવા આવ્યો નથા. પરંતુ હું તો માત્ર તમને એકજ સાચી વાતનું સ્મરણ કરાવવા આવ્યો છું; તે વાતને આપણે આપણી કેળવણી અને પરિસ્થિતિના પરિણામે રહેલાપ્રથી બુદ્ધી જમ્મએ છીએ. તેનું સ્મરણ કરવું પશુ શુન્દો મણાવા લાગ્યો છે. તમે યુવાન છો, તમારે તમારું કામ બૂલી ન જવું જોઈએ. આ સંસારમાં તમને નિરૂપયોગી થઈ ગયેલા કચરાને જુનાં મુઠ્ઠાંઓ-રઢિના સમૂહને અને જેમનો કેવળ દુરપયોગ થાય છે એવા અતિદાસિક જુઠાપ્યાને વાળી જુડીને સાફ કરવા મોકલવામાં આવ્યાં છે. સત્યને પોતાની મેળે શોધી લેવા માટે અને સત્યને શોધી કાઢી તેને પોતાનું કરી લઈ જે કામમાં તમે જન્મ લીધો છે તે કામને પોતાના જીવનના આધાર ઉપર રચવા માટે તમે આ સંસારમાં જન્મ ગ્રહણ કર્યો છે. જેમને બૂતકાળનો મોહ છે અને જેઓ તેનેજ વગગી રહે છે તેઓ ખરેખર અઠાળે રૂઢ બન્યા છે. તેમને અદ્વિતી સાધવા જવાનો હુકમમળી સુક્યો છે, અને તેમને સત્વર સાધ્યા જવું પડશે. પણ તમે તો યુવાન છો. બહાદુરીથી સુવાવસ્થાનું જોખમ અને જવાબદારી ળોરી લો. જગતની સેવા કરવાની નવી ફરજ તમારે માથે મુકવામાં આવી છે અને તે ફરજ જગતને સદા નવીન અને રસપૂર્ણ રાખી જીવનક્રિયાને અનંત અતિ દોરી જવાની છે. માટે સનાતન સંદેશનું વહન કરનાર કાળ-અવાહને વચ્ચે અંતરાયોથી અટકાવતા નહિ. એનો રસ્તો તો સારજ રાખજો.

શ્રી મુડી આપી. તમને આ માર્ગે મોકલવામાં આવ્યા છે. જન્મ-મોહન મહાવક્ત્રી તમે લો. વિદ્યાર્થી છો. તમે શું શીખવા જાઓ છો તેનો સંપૂર્ણ વિચાર પરી લેજો. પક્ષીઓના બચ્ચાં તેમના માતા

પિતા પાસેથી શું શીખે છે? પોતાની પાંખો પ્રસારી ઉડવાનું જ તેઓ શીખે છે. માણસે પણ પોતાની ખીજ પાંખો પ્રસારી અનંતમાં ઉડે જઈ ઉડતાં શીખવું જોઈએ. જીવન નભાવવા માટે કમાવાની જરૂર છે. એ શીખવામાં બહુ મહેનત નથી પડતી. પરંતુ જીવનને સફળ કરવું, તેને પરિપૂર્ણ બનાવવું એ મનુષ્યનો ધર્મ છે. એવી પ્રતીતિને માટે જે અડગ નિશ્ચય આવશ્યક છે તેને જીવંત અને જન્યત રાખવા માટે તો માણસમાં જે કાંઈ હોય તે બધાનો જ ભોગ આપવો પડે છે.

હાલના જમાનામાં યુરોપે આચાર્યપદ મેળવ્યું છે. તેણે પૂર્વનું અપમાન કર્યું છે અને જે દેશોમાં પ્રાચીન સમયમાં ઉભરીને સર્વ ઉદયગિરિ ઉપર પ્રગળી નીકળ્યો હતો તે દેશોનો ભોગ આપી તેણે પોતાનો લાભ શોધ્યો છે. પોતાથી ભિન્ન જાતેઓ સાથેના વ્યવહારમાં તે કેવો પણ જેવો દૂર લોભ દાખવે છે અને તેમની સાથેની રાજ્યનીતિમાં કેવું અપ્રમાણિક કોટિદૃષ્ટ રહે છે, એ આપણું કયાં અભ્યુદય છે? પરંતુ નજીકે આપણે એ પણ કળ્પ કરવું જ પડશે કે આજ અર્વાચીન જગતનો ગુરુ યુરોપ બનેલું છે. જે અભિમાનથી કે બુદ્ધિની ખામીને છીધે એનો સ્વીકાર નહિ કરે તે આગળ વધતા મનુષ્યસમાજની હરિશ્ચંદ્રમાં અવસ્થા પાછળજ પડી જશે.

માત્ર પશુમળથી મનુષ્ય ધણું ધણું કામ કરી શકે છે, પરંતુ પશુમળથી આચાર્યપદ મળી શકતું નથી. મનુષ્ય ગુણ વડે જ એ પદ મેળવી શકે છે. જેના ઉદ્દેશો કાપર મનુષ્યની માદક સંકુચિત છે, અને વખત જોઈને ચાલવાની અંધનીતિને અનુસરી દુરદર્શી વધી તેજ એ ગુણો પ્રાપ્ત કરી શકે છે. આજ યુરોપ સંસારનો ગુરુ સ્વીકારાયેલ છે પરંતુ કેવળ ઇતિહાસ, જૂજોળ અને વિજ્ઞાનનું જ્ઞાન મેળવવાના કારણે તેને તેમ સ્વીકારવામાં આવ્યો નથી. એનું ખરું કારણ એ છે કે તેના ઉદ્દેશો ધણું કંઠા છે અને તેને તે સિદ્ધ

આમજન્ય ધપવાની પ્રેરણા કરે છે. એ ઉદ્દેશો કાઢ પશુ મર્યાદાને પશુ મણ્વતા નથી.

ઘટમાળ પ્રમાણે રોજ એકજ પ્રકારથી ચાલતી આવેલી દિન-ચર્યાની મર્યાદામાં આવતા તુચ્છ લાભની-સુખની-લાલચાને સુન્દર-રૂપ આપવાથી કે તેને તેની ચોખ્ખતાથી વધારે મહત્વ આપવાથી કાંઈ માણસ મોટો થઈ શકતો નથી. પાંજરામાં પુરાઈ રહેલું પક્ષી કઠાઈ મચેલા લોહાના સળીયામાં રહ્યું રહ્યું પાંખો ફફડાવ્યા કરે તો તેથી તેની પાંખોનો બરોબર ઉપયોગ થયો છે એમ ન કહી શકાય. પરંતુ બ્યારે મનુષ્ય જ્ઞાન મેળવવાની કિઠકટ જીગ્રાસા દાખવે છે, કુદરત-પ્રકૃતિમાંથી સત્યને શોધી કાઢવા પ્રયત્ન કરે છે, મનુષ્ય સમાજ માટે ધ્રુવરે પૃથ્વી પાણી આકાશ અને સૌથી વિશેષ સ્વયં તેના આત્મામાં જે સિદ્ધિઓ-અક્ષિસોનો સંમલ કરી રાખ્યો છે, તેની શોધ મેળવે છે, રેતીના શુષ્ક રચ્ચમાંથી પણ રૂજ મેળવવા પુરતો પ્રયત્ન કરે છે, સંપૂર્ણ આરોગ્ય મેળવવા ખાતર રોમ ઉપર વિજ્ય મેળવે છે, ગતિ કરવાની સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા મેળવવા ખાતર આકાશનો અંત આણે છે; સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર શક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે પોતાના બધા મનો-વિકારો ઉપર જ્ય મેળવે છે, આવા ઉર્જાત કરવા માટેના અનેક મુશ્કેલીમાં તે ઉતરે છે, ત્યારેજ તેમાં વાસ્તવિક માણસાઈ છે એમ કહી શકાય છે. આવા પ્રયત્નો એ સિદ્ધ કરી આપે છે કે જે આત્મા જન્મત થયો છે તે જીવ પરાજ્ય જેવી વસ્તુએ જરા પણ સ્વીકારતો નથી. દુઃખ અને દારિદ્ર્યને વિધિના અનિવાર્ય નિર્માણ રૂપે સ્વીકારવું એ તેને અપમાનકારક લાગે છે. તે તો એમજ સમજે છે કે તેનું પોતાનું ભાગ્ય તેના પોતાના હાથમાં છે અને સ્વામિત્વ એ તો તેનો જન્મ-આસક્ત અધિકાર છે.

કુરોએ પોતાના પ્રયત્નની, પોતાની સાધનાની પાંખો ધણા વિસ્તારમાં ફેલાવેલ છે એટલે આજ તેને મનુષ્ય સમાજના શુર થવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થયો છે.

જો આપણે બુદ્ધથી તે શીખવે છે તે ન શીખતાં માત્ર પુસ્તકોના જ્ઞાન જ તે આપે છે એમ માની લઇશું અથવા પદાર્થ સંબંધી વિશેષ જાણવા જેટલી બાબતો જ માત્ર તે શીખવે છે એમ માની તેનું મહત્વ ઘટાડીશું તો તેથી આપણનેજ ખોટ જશે.

મનુષ્ય બનવું એજ ખરું શિક્ષણ છે. જીવનની પરિપૂર્ણતા સંપાદન કરવી એજ મહત્વનો વિષય છે. પ્રમાણમાં એની સાથે સર-ખાવતાં બીજી બધું જાણુ છે; માણસની સાચી માણસાઇ તો તેના ઉદ્દેશોની વિચારણતા અને ઉચ્ચતામાં, અક્ષીય ઉત્સાહમાં અને અજીત ધૃત્યશક્તિમાં જ સમાયેલી છે.

યુરોપના મુખ્ય વસ્તીવાળા પ્રદેશોમાં-રશ્યોમાં ભોલો સાહસ કરવાના તેમના દિમ્બતબર્ષો ઉત્સાહમાં મદાનમાં મદાન ઉદ્દેશોને વ્યક્ત કરે છે અને તે ઉદ્દેશોમાં તેઓ સફળતા પણ મેળવે છે.

જ્યારે આપણું જીવન-યુદ્ધ ચાલતું હોય છે ત્યારે યુરોપ તેમાંથીજ પોતાની-પોતાના બાળકોની કેળવણી પ્રાપ્ત કરી લે છે. એટલુંજ નહિ પણ ત્યાંની કોલેજોમાં જે શિક્ષણ અપાય છે તે પણ કેવળ ડાપેલાં પુસ્તકોમાંથી નથી હોતું પરંતુ ત્યાંના જનસમાજના જીવન-માંથી ઉદ્ભવેલી તે સાચી કેળવણી હોય છે. તે કેળવણી સદાકાળથી ચાલતા આવેલા ત્યાગ-જીવનચર્યાના પરિણામે રાષ્ટ્રે જે કંઈ સંપાદન કર્યું હોય છે તેનું માત્ર પ્રતિબિંબજ હોય છે. આથીજ યુરોપની યુનીવર્સિટીના વિદ્યાર્થી કેવળ પુસ્તકોના જ્ઞાન મેળવીને બેસી નથી રહેતા. તે પોતાની આસપાસ સર્વત્ર પ્રજુત્વ ધરાવતું માનવ-ચૈતન્યનું અસ્તિત્વ અનુભવે છે અને સ્વયં તેની રચનાના પરિણામ રૂપે તે તેમાંથી પોતાનો વારસો મેળવે છે. આ પ્રકારે મનુષ્ય પોતાના સ્વરૂપને જરૂર જોગબી શકે છે. સંસારને પોતાનેજ કરી શકે છે અને માણસ બનવાની કળા પણ શીખી શકે છે. પરંતુ જ્યારે આપણે વિદ્યાર્થીઓને કેવળ અન્યાયકારિક અને દાન

તરીકે અપાયેલું જ્ઞાન અને પસંદ કરેલી કેટલાંક પુસ્તકોમાંથી થોડી ધણી જાણુકારી મેળવતા જોઈએ છીએ, જ્યાં બીજાઓ પાસેથી બીજા માંગી જે સેવામાં આવ્યું છે તેના ઉપરજ માત્ર જીવનની આવશ્યક બાબતોમાં પણ આધાર રાખવામાં આવે છે, જ્યાં મનુષ્ય પાસે પોતાની માતૃભૂમિને ચરણે અર્પણ કરવા, આરોગ્ય, ખાણપદાર્થ, જ્ઞાન કે શક્તિ કાંઈ પણ નથી, જ્યાં મનુષ્ય જીવનના કે આધ્યાત્મિક સુખના, સૌન્દર્યના નવા નવા રૂપ સમજી શકતા નથી, જ્યાં માણસના વિચારોમાં અને કાર્યમાં ટેવ-રિવાજ અને વહેમના બંધન ને લીધે નાના પ્રકારના અંતરાયો ઉભા કરવામાં આવે છે, જ્યાં સ્વતંત્ર પ્રભો પુછી શકતા નથી કે સ્વતંત્ર તર્ક કે ચર્ચા પણ થઈ શકતી નથી, એટલુંજ નહિ પરંતુ એને પાપ ગણી એમ કરતાં અટકાવવામાં આવે છે, જ્યાં વિવિધ શક્તિઓ છે પણ તેમાંની ધણી ખરી આંધળી છે અને તે માણસના મનને સૂકા પાંદડાની માફક વચર ઉઠેશે બમાવ્યા કરે છે, ત્યાં માણસને પોતાનો આત્મા પોતાના સમાજમાંજ છે, એવો અનુભવ નથી થતો. તેને તેટલી સ્વતંત્રતા નથી જણાતી. કારણ કે તે આત્મા તે સમાજની જઠડીને બાંધી બેઠારી સંકળો અને હાથ કડીથી જઠડાયેલો રહે છે અને ભૂતકાળની જગ્યા સડો પેસી ગયો છે એવી ધણીએ બાબતો વડે દબાયેલો હોય એમ જણાય છે. ત્યારે ભૂતકાળની વસ્તુ જે સતત નવા નવા રૂપે બદલાતી રહે, તેનો નવો નવો અવતાર થતો રહે, અને તેમાં જીવન શક્તિ પ્રેરવામાં આવે, તોજ તે વર્તમાન કાળમાં જીવી શકે અને બલિષ્ઠતા પશુ તેને ત્યારેજ જીવતી રાખી શકાય.

જો મનુષ્યો કેવળ કાયર બની-ક્રિયાશક્તિહીન રહી જીવવા સરખાયેલા છે તેઓ જે સંજોગોમાં યુદ્ધમય હોય છે તેને સ્હેલાઈથી અનુકૂળ થઈ શકે છે. પરંતુ જોતાના અંતરમાં તેઓ કોઈ પણ દિલસે જીવનનું સ્વરૂપ પ્રશ્નનો સાક્ષાત્કાર કરી શકતા નથી અને તેના અસ્તિત્વ વિશે પણ તેમને વાત્સલ્ય રહેતો નથી.

આપણે જે આ વિષયનું મૂળ જોવા પ્રયત્ન કરીશું તો આપણને સમજાશે કે આપણું આધ્યાત્મિક દારિદ્ર એજ આપણું ખરું દારિદ્ર છે. મનુષ્યના આત્મા ઉપરજ આપણે જે અપમાનોનો ભોગે નાંખ્યો તેનું પરિણામ એ આવ્યું છે કે આપણી ચારે તરફ જ્યાં જુઓ ત્યાં દુઃખ અને અવમણનાજ જોવામાં આવે છે. નહીનું પાણી સૂકાઈ ગયા પછી તેની ખાઈ ખાલી પડી, માટે શોક કરવાથી શું લાભ થવાનો હતો? ખરો શોક તો વહેતા પાણીના અભાવ માટેજ કરવાનો હોય. જ્યારે આધ્યાત્મિક જીવનનો પ્રવાહ વહેતો બંધ થાય છે ત્યારેજ મૃત ભાષાના બ્યાકરણના રૂપોની પેઠે શુષ્ક શકિતી પેકળતા જોવામાં આવે છે.

સાક્ષાત્કાર અનુભવયુક્ત જ્ઞાનના ઉચ્ચ પ્રદેશમાં જે જીવંત અને ગતિમાન સત્ય આમળ અને આમળ વધતું જાય છે તે સત્યજ આ સૃષ્ટિનું પોષણ કરે છે. આમ થવાનું કારણ એ છે કે અનંતનો અનુભવ કરવો. અનંતમાં મળી જવું એજ સત્યનો ઉદ્દેશ છે—અર્થ છે. જ્યારે જ્યારે કોઈ પણ પ્રકારની કૃત્રિમ મર્યાદામાં સત્યને બાંધી રાખવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે ત્યારે ઢાંકણામાં રૂંધાયેલી ઢીપક જ્યોતિની પેઠે તે સ્વયં ઓલવાઈ જાય છે. એજ પ્રકારે મનુષ્યનો આત્મા જે અનંતના પ્રતિ પ્રયાણ કરી રહ્યો છે તે પણ મુગ મુગની નવી સૃષ્ટિના પ્રવાહની સાથેજ વહન કરે છે. પ્રકાશ અને શક્તિ મેળવવા માટેના તેના પ્રયાસમાં પ્રગતિ એજ સારરૂપ છે. એ આત્માને જે બાંધી લેવામાં આવે તો તેના અસ્તિત્વનું જે મૂળ કારણ તેનોજ લોપ થઈ જાય. ગતિનો અભાવ આત્માના વિકાસને અર્થ નથી હોતો, પરંતુ એ તો ઉલટું તેનું બંધન છે.

આપણા દેશમાં આપણે હંમેશાં એજ સાંભળતા આવ્યા છીએ કે જે સદા સ્થિર છે તેજ સત્ય. એ મૂલ્ય છે, જીવન નથી. આપણે સ્મશાનમાં—કબરોનાં પથરોમાં સત્ય હોવાનો વિશ્વાસ ધરાવીએ છીએ.

આપણું એ માનવું જો ખરું હોય, જો આ સંસારમાં એક નાનું સરખું પથ્થુ એવું સ્થાન હોય, જ્યાં સત્ય સર્વદા સ્થિર રહે તો આજ સંસારમાં જોએ કેવળ સ્થિર રહે છે અને જરાપણુ ગતિ કરતા નથી તેઓજ વિજયી નીવડવા જોઇએ. જટલી પથ્થુ પ્રગતિ કરવામાં આવે તેટલી બધીએ સુષ્ટિ મંડાણના આંતરિક સિદ્ધાન્ત વિરૂદ્ધ જવી જોઇએ અને અપરિવર્તનશીલ નર્જીવ દિવાલો સાથે અથડાઇ બધીજ ક્રિયાઓનું મરણ થવું જોઇએ, તેનો અંત આવવો જોઇએ, પરંતુ ખરી વાત તો એ છે કે સુષ્ટિ એક ક્ષણ પથ્થુ સ્થિર રહી શકતી નથી, અને જો આપણા જાણવામાં આવે કે સુષ્ટિના કોઇ પથ્થુ વિભાગમાં મનુષ્યોના મન સમયના પ્રવાહ વિરૂદ્ધ સ્થિર રહે છે, તો આપણે સમજી લેવું જોઇએ કે એ સ્થિરતાથી આખા જગતની ગતિનું માત્રાનુંજ અપમાન કરવામાં આવ્યું છે. આવા પ્રકારની સ્થિરતા તોડી પાડવા-દૂર કરવા સતત પ્રયત્ન થવો જોઇએ અને એવા પ્રયત્નથી પથ્થુ એને ગતિ ન મળે તો ગતિમાન કાળચક્ર સાથેના સંબર્ધણુથી જર્જરિત થઇ એનો અંત આવવોજ જોઇએ.

સાચા ગુરુઓ-તથ્યાતથ્ય સમજનારી યુદ્ધિ આપણને શું શીખવે છે? “આત્માર્ન ચિદ્ધિ” તને પોતાનેજ ઝોળખ “શૂદ્ધેષ સુલ્લાદ્, શૂમાલ્લેષ ચિપિજ્ઞાપિતઞ્ચ!” “તુચ્છ વસ્તુમાં સુખ નથી માટે મહા-નમાં મહાન વસ્તુને શોધી કાઢ.” આત્માને-પોતાને ઝોળખવા માટે અને જુમિને જાણવા માટે પૂર્વજો તરફથી મળેલા વારસાના નિધિને તાળા કુંડીમાં રાખી, કામ કરવાના દિવસો ઉંઘમાં કાઢી નાંખવાથી કશું વળવાનું નથી. આપણે આગળ વધવું જ જોઇએ. આપણે નવી રચના કરવી જોઇએ. પ્રભુ પોતાને સતત નવી નવી સૃષ્ટિઓ રચીનેજ ઝોળખાવે છે, અને માણસે પથ્થુ તેમજ કરવું જોઇએ. તેણે પોતાના પૂર્વજોના બંડારમાંથી અથવા વધારે ભાગ્યશાળી પડેલીઓ પાસેથી બીજા માગીને કે ઉછીનું લઇને પોતાને ઝોળખાવવા પ્રયત્ન ન કરવો જોઇએ.

જ્ઞાનસાગરના કયા કિનારા ઉપર, કયા ધ્યેય ઉપર સાચી કેળવણીએ-શિક્ષણે આપણને દોરી જવું જોઈએ? “તું” તને પોતાને ઝોળખ” “મહાનમાં મહાનને શોધી કાઢ” આ સૂત્રોનો અર્થ જ્યાં સમજી શકાય ત્યાંજ તેણે આપણને પહોંચાડી દેવા જોઈએ. જ્યારે મનુષ્ય પોતાના આત્માને ઝોળખે છે ત્યારે તેને મહાનમાં મહાન વસ્તુ પણ મળી જાય છે. જ્યારે માણસ ત્યાગ કરવાની શક્તિ જેના વડે તે નવી સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી શકે છે તે મેળવે છે ત્યારે તેને સમજાય છે કે ત્યાગથી તેની વૃદ્ધિ થાય છે, તેનો વિકાસ થાય છે અને એજ શક્તિ વડે તે મૃત્યુને પણ તરી જાય છે. પરંતુ તમારા પુસ્તકીયા જ્ઞાનના વહાણમાં ખેતી લમે બધા યુનીવર્સિટી શિક્ષણ સાગરને કયે કિનારે પહોંચવાના હતા? એની હદ તો કેવળ સરકારી નોકરી, કારકુની, પોલીસમાં ઇન્સ્પેક્ટરી, અને ડેપુટી મેજિસ્ટ્રેટના હોદ્દા સુધીનીજ છે. આવા મહાન સમુદ્રમાં આવી નાની અભિલાષાઓ સાથે યાત્રા કરતી એ ખરેજ સરમાવા જેવું છે. પરંતુ એ સરમની લાગણીએ ખરેજ આપણા દેશમાંથી બીલકુલ ઉડી ગઈ છે. મહાન ઇચ્છાઓ, મોટી મોટી અભિલાષાઓ રાખવાની શક્તિ પણ આપણે શુભારી બેઠા છે. બીજા ગમે તે પ્રકારનું દારિદ્ર આપણે ભોગવવું પડે તો તેમાં કાંઈ સરમાવા જેવું નથી, કારણ કે તે બહારનું દારિદ્ર છે. પરંતુ મહત્વાકાંક્ષાની ખામી-તેનો અભાવ એ આધ્યાત્મિક દારિદ્રનું પરિણામ હોવાને લીધે ખરેજ ધણુંજ સરમાવનારું હોવું જોઈએ.

આજ તેથીજ હું તમને શીખામણ આપવા આવ્યો છું ને તમને વિનંતિ કરું છું કે તમારા કાર્યનું, પ્રયત્નનું ક્ષેત્ર ધણું વિશાળ રાખજો અને તે એટલું બધું વિશાળ રાખજો કે તેની વિશાળતાને લીધે પણ તમે એ હમેશાં યાદ રાખી શકો. અને એ સિદ્ધ કરી શકો કે તમે કેવળ હાડ માંસના પુતળાં નથી પરંતુ તેથી પર જે આત્મા છે તેજ તમે છો. તમારે એ સ્મરણમાં રાખવું જોઈએ

કે તમારામાં જોવી શકિત છે જેથી તમે હાનિને લાભમાં અને મૃત્યુને અમૃતત્વમાં બદલી શકો છો. કોઇની શકિત અને ચોગ્યતા વધારે હશે તો કોઇની ઓછી; પરંતુ તે કારણને લઇ આપણે જીવનની સ્વતંત્રતા આધ્યાત્મિક પ્રકાશ અને સાક્ષાત્કાર પ્રત્યે બેદરકાર રહેવું ન જોઇએ અને પોતાના આત્માની અવગણના-અપમાન ન કરવું જોઇએ.

અતિશય મહત્વાકાંક્ષા રાખવી એ આરામ અથવા સુખનો તિરસ્કાર કરી દુઃખ અને અશાન્તિને સ્વીકારવા જેવું છે. પરંતુ સત્ય અને સ્વતંત્રતા માટે દુઃખ સહન કરી પોતાના આત્માને કીર્તિવંત બનાવવાનો હક અને કળા પથુ તો મનુષ્યનેજ આપવામાં આવ્યાં છે. શાસ્ત્રો આપવામાં આવ્યાં છે. શાસ્ત્રો જણાવે છે કે જાદુશી માવના વસ્ત્ર સિદ્ધિ ઋષિભક્તિ તાદશીજિ જેવી ભાવના હોય તેવીજ સિદ્ધિ મળે છે.

ખરી સિદ્ધિ શું હોઇ શકે? કેવળ બાહ્ય સાધનો પ્રાપ્ત કરવા એ કાંઇ ખરી સિદ્ધિ નથી. પરંતુ ખરી સિદ્ધિ તો અનંત ઉપર આપણો અધિકાર છે એ જાણવામાં છે. અને અગ્નિ તો ત્રિકાળા બાધિત સતત ચાલુ કાર્યમાં સ્વયં પ્રકાશી નીકળે છે.

જે આધ્યાત્મિક આંતરિક પ્રેરણાથી પ્રભુ તરફથી શ્રેષ્ઠ વરદાન તરીકે આપણને મળેલી છે અને જે ઇશ્વરીય સત્ત્વના સાર રૂપ છે તેને દાખી દેવાનો કમરી નાંખવાનો આપણે તો બાહ્ય કામ થીજ પુરુષાર્થ પ્રયત્ન કરતા આવ્યા છીએ. આ સંસારમાં બાહ્ય-હારિક જીવનની મુશ્કેલી અને ખીજ મહત્વાકાંક્ષાની પાંખો બધેજ કાંપી નાખેલી જેવામાં આવે છે અને કેવળ બ્યવહારગતનેજ મહત્વ આપવામાં આવતું હોય એમ જણાય છે. પરંતુ આપણું વિશેષ દુર્ભાગ્ય તો એ છે કે આપણને તો જાણી જોઇને ઉચ્ચમાર્ગે ગમન કરવામાં જે આદર્શ અને આત્મ વિશ્વાસનું પાયેય જોઇએ, તેનેજ ઓછું કરી બોળે-માર ઓછો કરવાનું શીખવવામાં આવે છે મારી શાળાના નાના નાના છોકરાઓમાં અને આનો ધણો તીવ્ર અનુભવ થયો છે. પહેલાં થોડા વર્ષ સુધી તો કાંઇ અગવડ આવતી નથી.

પરન્તુ છોકરો ત્રીજા વર્ષમાં પહોંચ્યો કે દુનીયાદારીનું ડહાપણ-મોટી ઉમરનો રોગ તેનામાં જણાવા લાગે છે. એટલે છોકરાઓ એવો આચક ધરાવતા થાય છે કે “અમારે જ્ઞાન મેળવવાની કાંઈ જરૂર નથી પણ અમારે તો માત્ર પરીક્ષાઓ જ પસાર કરવી છે.” એને બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો એમ જ કહી શકાય, ‘અમારે તો અમને વધારેમાં વધારે માર્ક અને જોહામાં જોડું જ્ઞાન મળી શકે તેજ રસ્તો મેલણ કરવો છે.”

મારું એમ કહેવું છે કે આપણે ગાલ્પકાળથી જ આત્મવર્ચના કરતા ટેવામ ગયા છીએ. આરંભથી જ આપણી યુક્તિની નિર્મળતા જે આપણને સલતે માર્ગે દોરી જવામાં સાધનજુત છે તેને આપણે ખોટી રીતે ઠગી છે. એથી શું આપણા દેશને એનો શાપ નથી લાગ્યો ? શું એનું પાપ આપણા દેશને નથી ભોગવવું પડતું ? શું આ કારણને લીધે જ આજ આપણે બીજારીની પેઠે ધનવાનના સમ્પત્તિશાળી ભોજનમાંથી ફેંકવામાં આવેલા (જ્ઞાનના) ટૂકડાઓ વીણી સેવાની રાહ જોતા એસી નથી રહેતા ? અવલકારકુની મેળવી શું આપણે આ અપમાનની માજ ના કરી શકીશું !

આ ઉપરથી હવે તમને સમજશે કે આપણા યુવાનોનો એક વર્ષ એટલું કહીનેજ કેમ સંતોષ માને છે કે આપણા ઝડપિ મુનિ-ઓએ જે કહ્યું છે અથવા જે કહ્યું છે તે એટલું બધું છે કે આગળ વિચારને માટે કે કાર્યને માટે સ્થાનજ બાકી નથી રહેતું. આપણે ધડીવાળની કમાન તોડી નાંખી ધણાજ સંતોષપૂર્વક કહીએ છીએ કે આપણે માટે કાળ પૂર્ણતાએ પહોંચી ગયો છે અને તેથીજ તે આગળ વધતો નથી. આનો તો એજ અર્થ થાય કે આપણે સત્ય પ્રત્યે આંખ આઠા કાન કરી આપણને પોતાનેજ ઠગીએ છીએ.

શું આ પૃથ્વીતળ ઉપર એવો પણ ઠાણ દેશ છે કે જ્યાંના રહેવાસીઓ પોતાના દેશની સંપૂર્ણ કેળવણી મેળવી પછી એમ કહી શકે છે કે જે સગાંજમાં જીવનને હાર માનવી પડે છે અને નિર્જીવ

વસ્તુઓનું સામાન્ય વ્યાપી રહેલું છે, જ્યાં વિચારનો મુદ્દો અધિકાર નથી અને પ્રતિભાશાળી બુદ્ધિ ગુન્હો. મધ્યાહ્ન સમયે પાત્ર ભોજન છે તે સમાજજન બધી રીતે પૂર્ણતાએ પહોંચેલો છે ! મહાન મહાન સત્યતાના જોટલાયે પ્રકારો ધડાયા છે તે બધાજ ભવિષ્યની મહાન અભિલાષાઓ અને આશાઓની મદદથી સતત માનસિક પ્રવૃત્તિને પરિણામે ધડાવા પામ્યા છે. અને આપણે તો એના માત્ર ભોમ આપવા તૈયાર થયા છીએ એટલુંજ નહિ, એના નાશનો ઉત્સવ કરતા હોઇએ તેમ એની પાછળ જૂઝળો વગાડીએ છીએ અને દુઃકૃમિ ગળવીએ છીએ, અને આવી વિચિત્ર-અનુપમ અભ્યયખી ઉત્પન્ન કરે એવી મનોવૃત્તિ ધરાવનારી આપણી એકલીજ જાતિ સંસારમાં હોવા માટે આપણે પોતાને સુતારકમાદી આપતા હોઇએ એમ જણાવીએ છીએ. આપણા દુર્ભાગ્ય માટે અભિમાન ધરાવવાથી દુર્ભાગ્ય પ્રમાણમાં કાંઇ જોડું થશે એવી આશા રાખી આપણે જોટો જમ ઉત્પન્ન ન થવા દેવો જોઇએ. આ તો જેવી રીતે શાન મેળવવા કરતાં પરીક્ષાઓ પસાર કરવાનું વધારે પસંદ કરવામાં આપણે પોતાને વધારે બુદ્ધિમાન મણી પોતાની જાતને છેતરીએ છીએ અથવા જેવી રીતે સહુ ઉદ્દેશ રાખી, થોડો આદરી પ્રમાણમાં ધણાજ અભિમાનમાં તણાઇ જવામાં પોતાની જાતને છેતરીએ છીએ, તેવી રીતે આ આપણી જાતને છેતરવા જેવું થાય છે.

જ્યારે આપણે પરિણામ પ્રત્યે નજર નાંખી જોઇએ છીએ ત્યારે શું જોવામાં આવે છે ? એજ કે આપણે કેવળ યુનીવર્સિટીની ડીગ્રીઓ અને પૈસા અપાવનારી નોકરીઓ-જગ્યાઓ મેળવીએ છીએ; પરંતુ સત્ય પ્રતિનું આપણું ઝણ-કરજ આપણે અંદા કરી શકતા નથી અને સંસારમાં આપણું મુખ હંમેશાં નીચુંજ રહે છે.

જ્યારે આપણે ખીણ પ્રજાઓને રાજકીય સ્વાતંત્ર્યનો ઉપભોગ કરતાં જોઈ તેમની ધખ્યાં કરીએ છીએ ત્યારે આપણે જુલો જાઇએ છે કે એ રાજકીય સ્વતંત્રતા જે મનોવૃત્તિ બુદ્ધિનું સ્વાતંત્ર્ય મેળવવા

સતત પ્રયત્ન અદરે છે, તે મનોવૃત્તિનું પરિણામ છે. જે રીવાજોનો કાંઈ અર્થજ નથી રહ્યો તે રીવાજોને અંત સુધી વળગી રહેવામાં તે મનોવૃત્તિનો ઉત્તમમાં ઉત્તમ ઉત્સાહ અને પ્રયત્ન એજે જતો નથી. અને નદીમાં જ્યારે પાણી હતું તે વખતે તેમાં વહાણ ચાલતાં માટે આજ તેમાં પાણી નથી, તો પણ-તેની સુધી ખાઈમાંથી વહાણ ખેંચી લઈ જવાનો પ્રયત્ન કરવાની મૂર્ખતા તે મનોવૃત્તિથી થઈ શકતી નથી. આપણે પહેલાં તો સત્ય જીવનના મૂળમાંજ ધા કરી તેનો અંત લાગીએ છીએ અને જીવંત કાળીઓના ફળ જોઈ અદેખા થઈએ છે; આપણે પ્રવાહમાં અસંખ્ય નાના મોટા લંગરો ન ખી પહેલાં તો વહાણને સ્થિર તળિયા સાથે ચોંટાડી રાખીએ છીએ અને પછી ક્યા દાનના દોરડા મેળવી તેના વડે તેને ગજકીય સ્વતંત્રતાના સ્વર્ગે પહોંચાડવા પ્રવાહ વિરુદ્ધ ખેંચવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ.

આપણે જાણીએ કે સત્ય અને સ્વતંત્રતાનું જોડણું હંમેશાં સાથે રહે છે. તેમનો સંબંધ નિકટ છે. જ્યારે સત્યને મદ્ય કરવામાં સ્વીકારવામાં આપણા મનને વિરિય વિદ્યો નહે છે ત્યારે એ વિદ્યો બાજુ સંસારમાં કર્મ કરવાની આપણી સ્વતંત્રતામાં બંધનરૂપ થઈ બ્યક્ત થાય છે. આપણને બાલ્યકાળથીજ જીવનની નાની નાની બાબતોમાં પણુ શિદિ ને-રીવાજોને વળગી રહેવાનું શીખવવામાં આવે છે. એનું પરિણામ એ આવે છે કે સરીરમાં દાખલ થયા પછી દિવસે દિવસે નવો સંમદ થતાં વધતા ગતા ઝેરની માફક તે સભ્ય મદ્ય કરવાની શક્તિની સ્વતંત્રતાને મારી નાંખે છે.

જ્ઞાન્તિનિકેતનની અમારી શાળામાંથીજ હું તમને આનો દાખલો આપીશ. થોડા દિવસ ઉપર મેં મારા વર્ગમાં મળતાં છોકરાઓના ૨૦ છોકરાંના કપાળ ઉપર તાળાં ચાઠાં દીઠાં. અઠલા બધા છોકરાઓને એકી વખતે એક સરખો જખમ આકસ્મિક ન હોય એમ સમજીએ એની તપાસ કરી તો જણાયું, કે મારી શાળાના એક, છોકરાએ બીજા છોકરાઓને કહેલું કે કપાળના અમુક ભાગમાં જખમ

કરી લેાહી કાઢવામાં આવે તો પાપ તે લેાહી સાથે જતું રહે છે. આમાં વિશ્વાસ મૂકી તે પ્રમાણે વર્તવામાં આ છોકરાઓને જરા પણ વાર લાગી નહિ. સ્વચ્છતા સંબંધી બૈજાનિક નિયમો અથવા બીજી બાબતો તેમને સમજાવતાં આપણું ગળું બેસી જાય છે તો પણ તેનું કાંઈ પરિણામ આવતું નથી. પરંતુ પરંપરાથી ચાલતા આવેલા શિક્ષણ-સંસ્કારના પ્રભાવને લીધે જેના સભ્ય હોવા સંબંધી કાંઈ પણ જાતનો પુરાવો નથી હોતો એવી વસ્તુને પણ સભ્ય તરીકે સ્વીકારવા તેઓ તૈયાર રહે છે. ન સમજી શકાય એવી બાબતો ને પણ સ્વીકારી લેવાની મનોવૃત્તિ, ગમે તેવી સ્વચ્છંદ સત્તાને પણ તાબે થવાની ઝેરી મનોવૃત્તિની ઉત્તમ ભૂમિકા છે.

આવી મનોવૃત્તિનું સૌથી મોટામાં મોટું હાનિકારક પરિણામ તો એ આવે છે કે મનુષ્ય એવો વિશ્વાસ ધરાવવા લાગે છે કે બધા દુઃખો અનિવાર્ય અને એકાન્તિક છે અને તેના બાગ્યમાં તે લખાયલાંજ છે. મેસેરિયા, દુષ્કાળ, મરણ અથવા મનુષ્ય કે કુદરત તરફથી થતું દુઃખ અનિવાર્ય કે એકાન્તિક છે એમ પાશ્ચાત્ય પ્રજાએ કદિ પણ સ્વીકાર્યું નથી તેમનું મન પ્રગતિ કરતું રહે છે અને તેથી વિધ્નરૂપ થઈ પડેલી બાબતોને પણ તે સતત દૂર રાખી શકે છે.

મનની પ્રગતિ, વિચારશક્તિ-બુદ્ધિમાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ, સદા હચ્છા શક્તિનો પ્રયોગ અને જીવનમાંથી બધા વિધ્નોને દૂર કરવાનો સતત પ્રયાસ એજ સ્વતંત્રતા મેળવવાની સાચી કેળવણી છે. અરજીઓ લખવાની-કરવાની, અથવા મોટા પાયા ઉપર બીજા માંગવાની સંસ્થા ઉભી કરવાની કેળવણી એ કાંઈ સ્વતંત્રતા મેળવવાની ખરી કેળવણી નથી.

હું તમને તમારાથી અંજો રહી બાપણ સંભળાવવા અહીં આણ્યો નથી. આપણી બધી એકત્રિત નામોશીનો ખરો ચિતાર આપવાનીજ મને માત્ર ઇચ્છા છે. આ નામોશી ઉપર આપણે મિથ્યા ગર્વનો દોષ ચઢાવ્યો છે, અને બધું એ અભિમાન કરવા જેવું કેમ

ન હોય એમ મણી એને ચલાવી લેવા પ્રયત્ન કર્યો છે તમે યુવાન છો, તમે તરૂણ છો. દેશના આ કલંકને ધોધ નાંખવા ની ફરજ તમારે માથે છે. તમે બીજાએ ને બોળવતા નહિ અને પોને પણ બોળવાતા નહિ તમારે તમારી અનિલાધાઓ-ધ્વજાઓ ધણીજ કચ્ચ ગણવી જોઈએ. તમે જ તમારી દૃષ્ટિ નિર્ભળ રાખશો અને સાંધા દ્વિતિના માર્ગ ઉપર આગળ વધશો તો મદન પુરુષોને જે વસ્તુએ મહાન બનાવ્યા છે તે મનુષ્યત્વની પ્રતિમાને પૂરી કરવા હજી પણ આપણે સમર્થ નીવડીશું. એ પ્રતિમા શું છે ? આપણી પાસેના મહાન નિષિર્માર્થી સંસારને જેટલું આપી શકતા તેટલું આપવાની એ પ્રતિમા છે.

જ્યારે આપણે જગતને કાંઈ પણ અર્પણ કરી શકતા નથી ત્યારે આપણને બીજાની મારફત ટુકડાઓજ મળે છે, પરંતુ જ્યારે આપણે પુષ્કળ આપી શકીએ છીએ ત્યારે આપણે જરૂર સ્વયં આપણા આત્માને મેળવી શકીએ છીએ. જ્યારે આપણે શીખશું ત્યારે સમસ્ત સંસાર આપણને ઉલટામશે મળવા આવશે અને આપણું સ્વાગત કરશે. તે વખતે આપણે હાથ જોડીને એમ નહિ કહેવું પડે, એમ નહિ વિનંતિ કરવી પડે કે “અરે ! અમને બચાવો ! અમને બચાવો ! અમને છાજ ન કરો.” તે વખતે મનુષ્ય સમાજ સ્વયં પોતાના લાભની ખાતર આપણને કોઈ પણ પ્રકારની છાજ ન પહોંચે તેની કાળજી રાખશે. તે વખતે આપણે બીજાઓની મહેરબાનીથી કાંઈ નહ મેળવીએ પણ આપણા હકોજ મેળવશું. આજ તો આપણે બીતા બીતા કહીએ છે કે મહાન પદ મેળવવાની અમારી ઇચ્છા નથી, પરંતુ જે અમને બચાવ રહેવા માટે એક ખુણા પણ મળશે તો અમે સંતોષ માનીશું. પ્રભુની ખાતર પણ આવી તુચ્છ અનિલાધા રાખશો નહિ, અને આવી તુચ્છ પ્રાર્થના કરશો નહિ, કેમકે તુચ્છ વસ્તુમાં કાંઈ સુખ નથી. માટે મહાનમાં મહાનનેજ શોધી કાઢો. આપણી પાસે અંતરમાં જે મહાન છે તેને છુટી જાઈએ અને કેવળ તેની શોધ બહારજ કરતા રહીએ તો બીજાથી જે કાંઈ

આરામ અથવા સુખ આપણે મેળવી શકીશું ને કેવળ આપણે મૃત્યુનો જ સંદેશ આપશે.

અઠવર્તી રાજ સત્ય પોતાના વિજય રથમાં બેસી પ્રવાસે નીકળે છે. આઠાશમાં તેના રણતુરાં વાગી રહ્યાં છે. જે માણસોનો આત્મ કાયર છે જેઓ મજેથી આગસુ છે, જેઓ પોતાના આત્મવંચ ખોટા તર્ક ઉપર મોહી રહેલા છે, જેઓ જીર્ણ જર્જરિત કાળ નિર્જીવ શબ્દોવડે સત્યનો માર્ગ શોધી રાખવા પ્રયત્ન કરે છે અં એવી રીતે સત્યને પોતાના દાર ઉપર બાંધી રાખવાની આશા રાં છે, તેઓ એમ કરી મળી પોતાના પગની બેડીઓજ ધડવામાં સફ થાય છે. ખીજું કાંઈ કરી શકતા નથી. યુગયુગનો આ યુગનો કચરો વાળી સાફ કરી નાખજો, કારણ કે પ્રવાસીઓનો સમ્રાટ પ્રવાસે નીકળ્યો છે. તે દમેશાં એટલેજ પ્રશ્ન પૂછે છે કે તમે કેટલી પ્રગતિ કરો છો ? શું પ્રતિવર્ષે અને પ્રતિયુગે આપણે આ પ્રશ્નનો મૂખીધના મર્વ સાથે એકનો એકજ ઉત્તર આપીશું કે “અમે એક ડગલું” પણ આગળ વધ્યા નથી ?” ? શું આપણે યુના જમાનાનો ઉતરી મયેલો અને જર્જરિત થઈ ચીથર થઈ ગયેલો કોટ પહેરી બીખારીતી માથક સંસારમાત્રાના ચાર રરતા ઉપર એકજ રથજે ઉભા રહીશું. હાથ લાંબો કરી જે માગ્યશાળી પ્રવાસીઓને સમ્રાટ પ્રવાસ રથમાં સ્થાન મળ્યું છે તેમની પાસેથી આઘપદાર્થની, મદદની, શ અને સ્વતંત્રતાની માત્ર બિક્ષાજ માંગીશું ? જો તેઓ પુછે કે પણ અમારી સાથે ધનની સૌધ કરવા કેમ નથી આવતા ? ત્યારે આપણે એના જવાબમાં પ્રતિવર્ષે અને પ્રતિયુગે એજ કડી ગતિ અમારે માટે નિવિદ્ધ છે કારણકે અમ પવિત્ર બુદ્ધિ માણસ હોવાનો દાવો કરીએ છીએ અને તેથી સદાને માટે જુ સાથે બંધાઈ રહેલા છે.

સુરત લીમકાચોકમાં આવેલા મગનલાલ વ.ના ‘દેશી મિત્ર’ કે નાથુભાઈ દેવચંદે છાપી, અને સેધા મંડળ સુરત તરફથી કયાશંકર ભા. શુકલે પ્રમટ કરી.

